

Pokazanje načina iliti pomoči za pomenjšati nezdravje
oneh prebivališč, koja z velikemi povodnjami poplavana
jesu bila.



Od M. Kadet od Vaux 1. prigledavca zverhu zdravja vu Parizu.
Na horvacki jezik preobrneno po Janušu Švabelju.
Štampano vu Peštu pri Trattneru. (1786.)

Gda voda odplahne, prebivališča, vu vode buduča, nezdrava ostanaju. Ljudem i marhe, ako se na berzom prez paske vu ona nazaj naseliju, menje ali več pogibelneh betegov zrokuju; i če vsi stanovniki jednoga mesta one iste povodnje terpeli jesu, jeden kužni beteg podigne se; najjakše narave ovom škodlivam sledovanjam ne moru se suprotstaviti, mlahaveše pak vu betege padneju, vu šterah malo-pomalo ogingaveju, ter najzajdnič vumreju.

Zato unda jako potrebno je, takova smertna sledovanja preprečiti.

Ali na nesreču ima mudrost svoje meje, ter z velikum težinum ono popraviti, i nadomestiti more, kaj zrak i vreme zajedno zverše; zato ovo dvoje najbolše zmed vseh načinov je za poslužiti i opet zdrava prebivališča načiniti.

Od graje, illiti dugovanj k podignjenju stanja spadajučeh.

Kamenje, mort, drevje z jednum rečjum vsa dugovanja¹ k stanju potrebna, imaju dvojverstnu falingu: prvič,² da vnogo vode vu se piju; drugoč,³ da nju dugo vremena vu sebi zadržavaju.

Od starine prebivališčah

Ako prebivališče novo i dobro je vu malom vremenu, kak voda odstupi, bude se vu njem moglo prebivati.

Ako pako staro je, ne more veliko ufanje biti, da bi se prez pogibelji zdravja naskorom⁴ vu nje nastaniti moči.

Stare hiže od narave svoje jesu vuhkonosne, ar zidine nekakovu slanost vu sebi imaju, koja vuhkoču zraka vu se vleče i nju dugo vremena vu sebi zadržava. Takove zidine naveke vuhke jesu, koje vnogo salnitra namešanoga imaju.

Od mesto-prilike

Ako jedna hiža vu takovom zezidana je mestu, gde okoli vnoge i visoke zidine ispelane jesu, jako malo nju dober i zdrav zrak prevetraval bude, ter s tem teže i kesneše po oplahnenju vod vu njoj prebivati se bude moglo.

¹ stvari

² prvo

³ drugo

⁴ uskoro

Način za pomenjšati pogibebe zdravja vu takoveh prigodjenjah iliti okolica.

Jako žalostno bilo bi nikaj drugo kak same kvare i falinge napervo donošati⁵, ter osebužno onda, kada je spomenek i pregovajanje⁶ od takvoga predstavka (Gegenstand), koji najbolje na zdravje i isto ljudeh življenje spada.

Zato pokažuju se ovde pomoći, koje nekuliko zdravja pogibebe, kojem s povodnjami poplavana prebivališča podveržena jesu bila, preprečiti mogu.

Ove pomoći dosta priproste moraju biti, da z obćinskim načinom vsakomu lahko hasneti i služiti mogu, ar najveća stran ljuctva na svoje zdravje i življenje neskerbliva je, ter pervlje⁷ neče pogibel prevideti, doklam⁸ ona na oči i pod nos ne dojde.

Od opadanja povodnjih.

Voda, gda opada i od stanja odstupuje, za sebum vsigde, gde⁹ je poplavala, lepkastu¹⁰ vuhkoču ostavlja, koja vre¹¹ na početku gusta i mastna je, ter¹² vu kratkom vremenu plesnive zidine čini. Koja mokoča nuternu zidov vuhkoču na se vleče.

Ova unda dvojverstnah vuhkočah složnost odtujiti, i od zidov očistiti se mora.

Zverhu toga¹³ smerdeči zrak na se vleče, koji vu zemlje zakrit je, ter kesneje vu protuletju iz nje kadil se i veliku zdravja pogibel zrokuval bude.

Od pranja.

Najperveša skerb po pomenšavanju vod mora biti, da se zidine i podi s friškum¹⁴ zdenčnum ali potočnum vodum popereju.

V pametjemanje.

Ovo pranje gore rečenu lepkastu vuhkoču odnese i očisti. Jedna vuhkoča, koja z drugim načinom čisto nikaj, ali jako teško posušiti se more, po takovoj vodi berzo izhlapi se.

⁵ Predočivati, pokazivati

⁶ razgovor

⁷ prije

⁸ dokkle, dok

⁹ gdje

¹⁰ ljepljivu

¹¹ već

¹² I (veznik)

¹³ Zbog toga

¹⁴ svježom

Ponavljanje pranja.

Ako se za nekojem vremenom na novo vuhkoča na stenah pokažuje, potrebno je vu lepom vremenu pranje ponoviti.

Ovo isto pranje, ako je potreboča, more se tri ali četiri puti ponavljati.

Paska.

Proti razumu vidi se govoriti mokro mesto, ako gdo hoče, da se hitreše posuši, z vodum poljevati, ali ništarmanje zaisto vu takovih prigodjenjah nikaj bolje i beržeje zidinah sušenje ne nagli, kak pranje s čistum friškum vodum.

Ovu istinu vre od zdavna potverdjavaju vnoga močvarna i berečna kraljestva, kak na priliku Holandija, vu kojoj se vsaki tjeden po dva put hiže pereju.

Ako se pranje već puta ponavlja, ter voda na berzom osuši se, grustliva¹⁵ vuhkoča ne more se na zidinah kupčiti¹⁶ i zaderžavati, koja nije drugo kak cureči rasol, koteri sam od sebe ne suši, nego po gustom friške vode poljevanjem, od zida razdružiti i rastirati se more.

Od vapna.

Vu mestah, vu kojeh v lahku cenu vapno kupiti se more, navada je z gašenem vapnom zidine¹⁷ beliti.

Ali ovde potrebno je čakati, doklam se zidine dobro osuše, ter onda stoprav¹⁸ po suhom vremenu pobeliti

V pametjemanje.

Živo vapno ima dvojverstnu osebitost: prvič, vuhkoču k sebi vleče, drugoč, škodljivo-smerdeči zrak vu sebi zaderžava.

Od jognja.

Vu hižah mora se naložiti, ako je hiža vekša, naj se vu nju više pečih postavi, kotereh cevi poleg potreboče naj se povekšaju i vu dimnake spelaju.

¹⁵ odvratna

¹⁶ skupljati

¹⁷ zide

¹⁸ tijam unda

Od mere topline.

Za sušenje posrednja¹⁹ toplina mora biti, ar velika vročina preveč hitro gorno zidinah obmazivanje iliti frajhainje suši, ter ovako jošče vekša potlem vuhkoča iz nuternoga zida vun vudira.²⁰

I ova nuterna vuhkoča na takov način vun izvlečena z vekšinum škodliveša je radi hudoga²¹ zraka, kojega ona izhlapuje.

V pametjemanje.

Vu prebivališčah, koja gdo sušiti nakanil je, mora se vsigdar ogenj budi li on od slame, ali od derva, tak načiniti, da se vu hižah kadelo ne bude, ar drugač dim debelo na zidinah zasedjen, nje još vuhkeše činil bude.

Od prepuhavanja zraka.

Ogenj vu rečeneh pečih naložen vekše zrokuje prepuhavanje zraka i pod takov način vsa hiža prevetra se.

Za preskerbeti vekše vu hižah prevetravanje, moru se pod gornem hiže podom ljuknje²² vu zidu napraviti, da zrak vun i nuter prehadjati more.

Ove ljuknje zrokuju da vsigdar zvonjski zrak nuter ide, i vuhkoču koju zidine izhlapuju i vun hitaju, z sebum odnese.

Zato najvejša skerb mora biti, napraviti, da more zrak vun i nuter prehadjati. Ar zrak najmre po suheh vremenah za sušiti zidine najbolša pomoč je, zbog kojega zroka moraju se v jutro rano najmre po lepих dnevih vrata i obluki odpreti.

Od svetlosti.

Osebujna tulikajše skerb mora biti, da svetlost vu hiže dojde, najpervič pako svetlost sunca, jar ona najbolje zdrava prebivališča čini.

Zrak od narave svoje vsigdar se gible, ter tak vuhkoču, kak berže sunce nju pripeka, z velikum silum vun z sebum vleče.

Od glave.

Glavu potrebno je, više, akak je navada pokritu deržati.

¹⁹ osrednja

²⁰ predire, ide vun

²¹ lošega

²² prela

Od Nog.

Nigdar z bosemi nogami naj se po golem podu ne hodi, nego naj se pokrije z slamnatem pokrivalom, ali pako z gunjem koji se tulikajše, kada je pun vuhkoče, oprati more.

Od tela.

Potrebno se je toplo obleči, ter svoje telo vu najvejši spremnosti i snage deržati.

Zbog kojega zroka potrebno je više puti telo, ruke i noge čisto oprati. Vsaki den česati se. Zdrave jestvine jesti. Više puti pretresti se i sprejti.

Potiti se i zhlaplennje svojega tela z vsakojačkemi načini priskerbeti.

Skerbi po noči.

Ako je gdo pritručan²³ vu takoveh prebivališčah spati, naj postelju blizu stene ne postavlja. Zverhu posteale naj se nebo²⁴ napravi, i vsa z fieringam pokrije, da na nju zima i vuhkoča lahko ne dojde.

Pohišstvo tulikajše od zidov odmeknuti se mora, da se ne pokvari, i da nje leže zrak prepuhavati more.

Čez noč moraju se zidi pokriti z rogozom, ali s terstikum, koja se opet čez den vzeme i vane²⁵ na zraku posuši.

Od čuvanja jestvin.²⁶

Vu takoveh mestah jestvine naj se ne čuvaju, ar se drugač pokvariju. Ako se vu škrinjah i ormarih, koji vu mokrih mestah leže, kruh zapira, on se vu njih berzo pokvari, znutra plesniv, bel, čerlen postane, i vsu svoju tak žmahnost, kak duhu pogubi.

²³ ponukan

²⁴ Baldahin, natkrov

²⁵ vani

²⁶ hrane

Osebitosti ove vuhkoče.

Akoprem neje tulika vuhkoča vu prebivališčah pri zemlje ležečah, kulika je vu pevnicah, nikajmenje vendar vnogo več ona, kak ova zdravju škodi. Ona ima osebuje svojnosti²⁷, najmre: od nje po dolnih tela kotrigov²⁸ oštra stezanja i cukanja prehadjaju, njim slaboču i merzlinu zavdaje, nje studne²⁹ i okorne čini, ter najzajdnič derhtavicu, razdruženje i otverdejenje kotrigov zrokuje. Ova merzlina to ima osebuje, da se nenja kulikoča na termometru v pamet vzeti ne more.

Od štalah.

Gore rečene paske i skerbi za štale tulikajše služiti mogu, akoprem nesu tak potrebne, kak ljudeh prebivališča; tuliku končemar³⁰ hasen doneseju, da se živinče³¹ zdravo začuvati i kuga, koja se vu nezdraveh štalah naradja, preprečiti more. One najbolje nezdrave štale jesu, kotere pod zemljum zezidane su; ar one od vuhkoče zidov, od sumpora šcaline i gnjoja, jako salnitre, ter tak živinčetu škodlive postaneju.

Najperveša unda ovde skerb mora biti, da se gnjoj iz štalah znese, koteri ne samo veliku od sebe vuhkoču izhlapuje,³² nego zverhu tega vnogo vuhkoče iz zraka k sebi vleče.

Kratki zavjetek³³ vseh rečeneh dugovanj.

Najpervo rečeno je, da nekoji zaradi potreboče vu prebivališča svoja, koja od vode poplavana jesu, hitro prenesti se³⁴ moraju. Zatem jesu pokazani zroki, koji takova prebivališča nezdrava čine. Na koncu načini i pomoći povedane jesu kak se ova zla pripečenja, koja se ljudi i marha bojati ima, pomenjšati mogu.

Ove pomoći jesu.

Zidine i pode, kak berže voda odplahne zdenčnum ali potočnum vodum oprati.

Ovo pranje poleg potreboče več puti ponoviti.

Zidine z vapnom pobeliti.

²⁷ svojstva

²⁸ delima

²⁹ zdenem, merzle

³⁰ napokon

³¹ domača živina

³² Ishlapljuje, isparava

³³ sadržaj

³⁴ premestiti

Na kolenih³⁵ i vu pećih ogenj naložiti.

Več peči z dugemi cevami vu hiže postaviti.

Srednju vrućinu vu njih deržati.

Nikaj takvoga, kaj bi moglo dima zrokuvati vu sredini prebivališča vužgati.

Več ljuknjih za premeniti zraka napraviti, svetlost sunca vu hiže pustiti.

Glavu dobro pokriti, noge tople i suhe deržati, telo dobro pokriveno imati.

Najvekšu snagu i čistoću obderžavati. Sebe vumivati, česati, zdrave jestvine jesti, potiti se, zhlapiti se i sprehadjanja³⁶ iliti komocije više puti načinit.

Tak posteale, kak pohišto³⁷ od zidov odmeknuti.

Vu obstertah i okolo pokritah postelah spati. Po noći z rogozom ali s terstikum stene pokriti.

Po denu pak vun znesti, za izvetriti i posušiti. Nikakve jestvine vu takvih prebivališčah deržati, najmenje pako toploga kruha.

Vu štalah, kuliko je moguće, gore ispisane paske i skerbi imati, ter iz njih gnoj i smetje iznositi.

Tekst je delom prevzeti; celi tekst v Časopisu za kulturu «Hrvatsko Zagorje», broj 1-2, 2013., Kajkaviana, Dolnja Stubica

Slika: Ivan Generalič – Poplava



Kajkavska Renesansa

³⁵ kamin

³⁶ šetanje

³⁷ pokućstvo